

Милена ПЕТКОВА
СУ „Св. Климент Охридски“, България
mlnpetkova@gmail.com

Стефан ДИМИТРОВ
Институт за исторически изследвания - БАН, България
shdimitrov@gmail.com

**ЮРУШКАТА КОЛОНИЗАЦИЯ И ОВЛАДЯВАНЕТО
НА ПРОСТРАНСТВОТО В ЧАСТИ ОТ ГОРНОТРАКИЙСКАТА
НИЗИНА ПРЕЗ XV–XVI В.**

Milena PETKOVA
Sofia University St. Kliment Ohridski
mlnpetkova@gmail.com

Stefan DIMITROV
Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences
shdimitrov@gmail.com

**THE YÖRÜK COLONIZATION AND THE PROCESS
OF CONQUERING THE SPACE IN PARTS
OF UPPER THRACE IN 15TH – 16TH CENTURIES**

The Ottoman conquest of the Balkans and the Bulgarian lands, in particular, was followed by the migration of Muslim population from Asia Minor. A significant part of this population was the semi-nomadic groups of the Yörüks. The present paper traces back the stages of the Yörük colonization in Upper Thrace, which started with the Ottoman conquest of these territories. It reveals the changes regarding the establishment of a new settlement network and the process of demographic seizure of the territory under study. It discusses the old hypothesis of “depopulated” Thrace and the political events from the late medieval period and the first centuries of the Ottoman rule in the region.

Keywords: Upper Thrace; Yörüks; fifteenth-sixteenth centuries; colonization; economy.

Историята на империите – история на завоевания, установяване и налагане на нови политически, административни, социални, културни модели. Това е общата рамка на имперския пъзел, в който микроисторията заема своето отчетливо място, както да потвърди и допълни „общоимперския щрих“, така и да бъде коректив на общоустановения модел, маркер на спецификите. Защото „малкото“ пространство на фона на общоимперския ареал може да бъде осмисляно като културна граница, но и като границата, която отделя, но

и пропуска, без да изключва, външни влияния – културни, демографски, социални, икономически (Braudel 1987: 45–57)¹. Един такъв ареал е изследваната от нас територия – районът на Сакар планина, който в административно отношение спада към каза Одрин и източната част на Горнотракийската низина, която се препокрива приблизително от териториалния обхват на някогашните кази Стара Загора, Нова Загора, Чирпан и Хасково. Екологичните и климатичните особености на района, военните сблъсъци между българи и византийци, печенежките набези, османските нашествия и постоянното придвижване на османски войски в хода на експанзията, чумните епидемии, гладните години, разселванията и провежданата от страна на османската власт планомерна колонизация – това са част от факторите, оказали влияние върху поселищната мрежа и етнорелигиозния облик на селищата в Горнотракийската низина в периода VII–XIV в.

В настоящото изследване въз основа на непубликувани османотурски документи от типа *тану тахрир дефтерлери*, съхранявани във фондовете на Османския архив в гр. Истанбул, Ориенталския отдел към НБ „Св. св. Кирил и Методий“ – гр. София и Централен държавен архив – София², си поставяме за цел да се проследят етапите на юрушката колонизация в части от Горнотракийската низина, започнала с османското завладяване на тези територии; създаване на нови селища; анализиране на промените, настъпили в структурата на поселищната мрежа в региона и определяне стопанската активност на юрушкото население в изследваното пространство.

Историографският прочит на политическите събития от епохата на Второто българско царство и Византия, османското нашествие на Балканите и разразилите се „междусобици“, свързани с борбата за османския престол в началото на XV в. (Имбър 2000: 51–112), се отнася до нарушена плътност на поселищната мрежа в изследваната област, а по-голямата част от населените места са обезлюдени (Ангелов 1951/1952: 439–456; Ангелов 1965: 82–83; Божилов, Гюзелев 1999: 421–428; Златарски 2007: 3–108; Божилов 1994: 44; Ников 1929: 111; Острогорски 2008: 638; Матанов, Михнева 1998: 28–29; Кочев 2006: 249–258; Андреев 1993: 228–231; Георгиева, Генчев 1999: 22–23; Ников 1928: 42; Nicol 1972: 137–143 и др.). Така неизменно демографското, а и икономическо възстановяване на региона, но вече в рамките на османската империя и под контрола на османския административен апарат, е свързано с колонизацията на население. В процеса на обживяването на региона основна

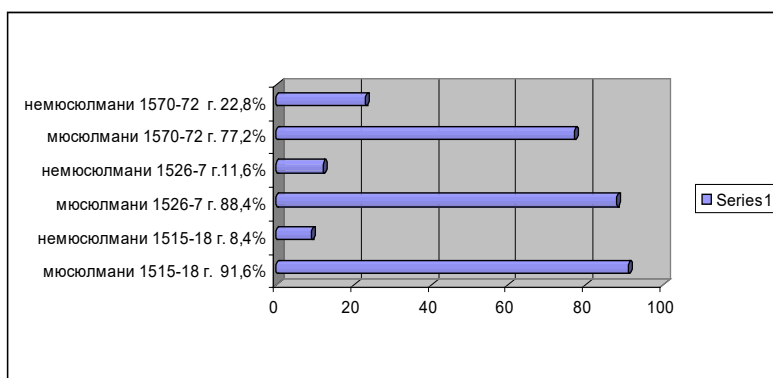
¹ Прочее именно Фернанд Бродел „конструира“ своята „граматика на цивилизациите“, представяйки осмислянето на „дивилизация“ на първо място като конкретно географско пространство със своите придобити предимства или недостатъци. В определен ареал се реализират както икономически потенциали, така и колективни менталности и социални взаимоотношения.

² Използваните в настоящото изследване документи са със следните сигнатури: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (по-нататък BOA), Istanbul, TD 20 (1485 г.), TD 77 (1519), TD 370 (1530), TD 494 и 498 (1570).

роля изпълняват юруците – полуномадски групи, идващи от териториите на анадоолските бейлици (Şahin 1982: 285; Inbaşı 2000: 7–13).

В историографията се приема, че наименованието на юрушките санджаци е свързано с района, където се е установило основното ядро на даден корпус или се свързва със стари племенни названия, останали запазени сред мигриралите юруци (Димитров 1982: 37; Калъонски 2007: 47–50). Например, в изследваните от нас извори за част от юруците, заселени в района на Сакар планина, в регистъра от 1570 г. е посочено, че жителите на село *Саруханлу* са юруци (29 домакинства), спадащи към санджака на *Коджаджъкските юруци* (ВОА, Istanbul, TD 494, f. 412). Според Гьокбилгин, името на санджака Коджаджък идва от преселена от Анадола племенна общност, наречена Юрук Коджа Хамза, спомената през 1456 г. (Gökbilgin 1957: 90–91) Но според Страшимир Димитров, наименованието на тази юрушка общност произлиза от крепостта Коджаджик/Коджаджък (Дебър³), където били заселени тези юруци през първата половина на XV в. (Димитров 1982: 37).

В изследвания ареал през първата половина на XV и през XVI в. регистрираните данъкоплатци – мюсюлмани са в значителен превес над регистрираните представители на немюсюлманската общност. Например, през 1485 г. в Одринска каза има записани 3 742 мюсюлмански домакинства (82,4%) и 661 християнски домакинства (17,6%). Ситуацията е в Източния дял на Тракийската каза – кази Стара Загора, Хасково, Чирпан и Нова Загора, е следната: мюсюлманите са 91,6% от регистрираните данъкоплатци към 1515–1518 г., за регистрациите от 1526–1527 г. съответно 88,4% и регистрациите от втората половина на XVI в. (1570–1572 г.) съответно предоставят информация за 77,2% мюсюлмани данъкоплатци.

Фигура 1. Съотношение между мюсюлмани и немюсюлмани в Източния дял на Горнотракийската низина през XVI в. (Стара Загора, Хасково, Нова Загора и Чирпан).

³ Крепост при дн. гр. Дебър, Р. Северна Македония.

В контекста на известното от историографията относно трайното обезлюдяване на региона в епохата на Късното средновековие наличието на този голям брой мюсюлмани по-скоро се дължи на колонизация на мюсюлманско население от Мала Азия. Разбира се, не изключваме и възможността за процеси на ислямизация на заварено местно население. Доказателство за колонизация на население в района на Сакар планина, можем да посочим имената, с които за записани в регистъра някои селища и мезри. Например село *Юрук Кючюк* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 14), село *Османлу* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 113), мезра *Огуз Аланъ* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 17), село *Бюйюк Саруханлу* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 33), село *Кючюк Саруханлу* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 35), село *Саруханлу*, за което изрично е посочено, че *юруци го обитават* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 112), село *Ебери*, с друго име *Саруханлу* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 16), село *Чобан Виранъ*, с друго име *Татарлар* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 44), село *Татар Кованджъ* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 133) и др. Също така, трябва да споменем и село *Чадърлу* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 112), чието име навежда на мисълта за колонизация на юруци или други тюркски номадски племена (Кийл 1998: 84). Друг признак за колонизация на население, редом с установената нестабилна поселищна мрежа от малки поселения, е и фактът, че за някои села с допълнителна бележка само е отбелязано, че в тях живеят юруци или татари, без да е посочен точният им брой. Така например за селата *Саларлу* и *Еймирлю* е записано, че *юруци ги обитават* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 112), а за село *Чобанджъ* е отбелязано, че *татари го обитават* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 112). За района на източния дял на Тракийската каза в най-ранната регистрация от 1489–1490 г. имената на селата като Абдал оглу, Балабан обасъ, Гьореджилер, Гьочери виран, Илиасча, Исмаилча, Кара Синанлар, Кара Юсуфлар, Налдокен с друго име Исхаклар и др. подсказват за колонизацията на юрушко население в региона.

За усилията, които е полагала османската власт за усядането на юруците, свидетелстват 2 пояснителни бележки. Едната от тях се отнася за мезра *Коджа Якуб*, за която е записано, че *юруци я засяват* (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 86), а другата за село *Искендер*, за чието землище също е посочено, че се засява от юруци (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 125).

Някои особености при данъчното облагане на юруците от страна на османската власт са отразени в допълнително вписване в регистъра от 1519 г. Там за село *Емрелер* е отбелязано следното: „*Юруци са. [Жителите] на споменатото село живеят в границите на селата Йайджълу и Сункурджалу. Дават десетъците си на спахията. Не дават годишни [данъци за това, че] живеят на това място. Казват, че са юруци. Не дават данъци, за да притежават мястото. Това става възможно, [защото] юрушкият субашия взема*

„бад-у хава“⁴ и „ресм-и арусане“⁵ (BOA, Istanbul, TD 77, f. 68). Допускаме, че тази гъвкава данъчна политика към юруците е предизвикана от желанието на османската власт за усядане на тези домакинства, обработване на посевните площи, плащане на данъци и използването им като категория население с военнопомощни функции (Petkova 2019: 25–43).

Приведената информация показва, че след завладяването на района около Сакар планина и част от Горнотракийската низина, османските управници преселват мюсюлманско население от Мала Азия. Но данните от регистъра дават сведения и за депортирането на военнопленници от районите на бойни действия на Балканите към равнинните полета около планината. Основание за това твърдение дава записания голям брой *роби* и *освободени роби*. Имайки предвид наличието на юруци, татари, роби, освободени роби и ортакчии в казата, допускаме, че една част от селищата там навярно са били частично или напълно обезлюдени и с цел тяхното възстановяване е било заселено производително и военизирано население от Мала Азия и Балканите.

Представителите на корпуса на мюселемите и юруците се смятат за един от основните контингенти на османската колонизация на Балканския полуостров (Грозданова 1984: 28–29; Димитров 1982: 32–43; Тодоров 1971: 70–71; Gökbiçgin 1957: 86–100). Изворите свидетелстват, че депортацията на юрушко население от Мала Азия е протичала постоянно с различен интензитет през цялото петнадесето и шестнадесето столетие. Като доказателство за това предположение ще приведем данните за село *Каваклу*, спадащо през 1485 г. към нахия Фикле, а в периода 1519–1570 г. – към нахия Къзъл агач⁶.

През 1485 г. в селото има записани 14 мюсюлмански домакинства и 8 неженени мюсюлмани (BOA, Istanbul, TD 20, f. 16). От тези 14 домакинства 6 са записани с патронима „син на Абдуллах“. Главите на други 2 домакинства са регистрирани като роби, а 1 неженен мъж е отбелязан като освободен роб. Т.е. близо 60% от населението на споменатото село са новоприели исляма християни. Също така няма никакви сведения за наличието на юрушко население в селото или в неговите граници. Към 1519 г. се забелязва, че броят на мюсюлманските домакинства в селото се е увеличил с 1, а в границите на селото са се установили юруци. Те са записани в отделна рубрика след описа на населението в селището, именувана „*джемаат на юруци, които живеят в границите на споменатото село Каваклу*“. Впоследствие в 4 подрубрики са описани поименно 4 *бьолюка* с юруци, наброяващи 30 домакинства (BOA, Istanbul, TD 77, ff. 317–318.). Единадесет години по-късно този *джемаат* на юруци, съставен от същите 4 *бьолюка*, продължава да съществува, като броя на юрушките домакинства се увеличава и достига 81 (BOA, Istanbul, TD 370, f. 60). През 1570

⁴ Група данъци и такси, в която влизали случайни приходи от глоби за престъпления и злодеяния, за намерен избягал роб и други, несвързани пряко със земеделското производство.

⁵ Такса, плащана при встъпване в брак.

⁶ Дн. гр. Тополовград, общ. Тополовград, обл. Хасково, Р. България.

г. вече се наблюдава коренна промяна в броя на жителите на селото и юрушкото население, живеещо в границите на село Каваклу. В селището живеят мюсюлмани и християни, като последните са записани в две рубрики: едната, именувана „*неверници*“, а другата „*махала Кяфир Аланъ*“ (общо 90 домакинства). Мюсюлманското население в селото е изцяло от юруци, разпределени в 8 *джемаата* и 10 *бьолюка*, чийто общ брой от 541 домакинства представлява 7,4% от всички 7 272 записани мюсюлмански домакинства в казата (ВОА, Istanbul, TD 498, ff. 173–184).

Общият брой на юрушките домакинства в изследваната област варира през годините в зависимост от конкретната политическа обстановка и екологичните особености на района. През 1485 г. в Одринска каза за 2 лица е отбелязано само, че са юруци, а за селата *Саларлу*, *Саруханлу* и *Еймирлю* е записано, че *юруци ги обитават*, без да е посочен точният им брой (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 112). Също така за село Искендер (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 125) и мезра Коджа Якуб (ВОА, Istanbul, TD 20, f. 86) е посочено, че юруци ги *засяват*, като отново не е отбелязан общия им брой. През 1519 г. са записани 244 лица (53^{-ма} ешкинджии и 191 ямака), спадащи към корпуса на юруците. Към 30^{-те} години на XVI в. техният брой е 162 (10 ешкинджии, 3^{-ма} ямаца, а за 149 е записано само, че са юруци). Възможно е общият брой на юруците през споменатата година да е по-голям от посочения, защото за село Искендер пак е отбелязано, че юруци засяват орната му площ, без да е записан точният им брой (ВОА, Istanbul, TD 370, f. 62). През 1570 г. общият брой на юрушките домакинства се повишава на 780 и те представляват 10,7% от всички регистрирани мюсюлмански домакинства в казата. Най-голямата концентрация на юрушко население през споменатата година на ниво административна единица е в нахия Къзъл агач,⁷ а на ниво населено място е в споменатото по-горе село *Каваклу*, спадащо към същата нахия. Както по-рано отбелязахме в границите на това село са записани 541 юрушки домакинства или 69% от всички записани юруци, глави на домакинства, в казата.

Освен с ангажираността на юруците по време на война със строежа на пътища, копаене на окопи, теглене на топове, снабдяването на войската с храна и др., в мирно време стопанската активност на юрушките домакинства, обитаващи населените места по склоновете на Сакар планина, долното течение на реките Марица, Арда и Тунджа, се изразява в различни сфери. Една част от тях е заета със земеделие, както стана ясно от приведените по-горе примери; друга с животновъдство, а трета с претопяване на руда в пещите.

Като доказателство за последното твърдение ще посочим, че през 1519 г. в селата на кюреджиите⁸ са отбелязани и представители на корпуса на юруците, мюселлемите и масларите. Установено е, че някои от категориите население с военнопомощни функции (юруци, мюселлеми, власи и др.) са съвместявали

⁷ Общо 657 юрушки домакинства, които представляват 84% от всички регистрирани юрушки домакинства в Одринската каза.

⁸ *Кюреджи* – лице, ангажирано с претопяването на руда в пещите.

своите задължения с тези в рудниците и пещите за обработка на руда. Съобразно конкретните обстоятелства тяхната връзка с рудодобива се изразявала в три главни насоки: в изпълнението на охранителни функции в рудниците; в участието по транспортирането на рудата или на необходимите за обработката ѝ дърва и въглища и непосредствена работа в рудниците (Андреев, Грозданова 1993: 63–64; Грозданова, Андреев 1991: 9; Кальонски 2007: 49; Венщейн 2011: 229; Refik 1931: 4).

Потвърждение за участието на юруците в процеса по рудодобив откриваме в „Закона за юруците“ от времето на султан Сюлейман I (1520–1566). Там е отбелязано, че „ако някои от синовете на споменатата категория се запишат като маслари (ягджии) или рудари (кюреджии), или за рая, или за солари (тузджии), или за оризари (челтюкчи) [...], той не излиза от категорията, към която спада. Така че ако по местния регистър е записан (е получил званието) и на друго място, изпълнява също и работата си като юрук или ямак. Каквато и да е службата му на другото място, където е записан, изпълнява също и нея“ (ТИИПБЗ 1961: 306). Възможно е и някои от юруците, заети с преработката на руда, да са конвертити. Както е известно корпуса на юруците много често е попълван от довчерашни християни (Мутафчиева 2008: 436–437; Димитров 1982: 39–43; Димитров 1988: 33; Грозданова 1984: 23–29).

Някои допълнителни вписвания през 1519 г. показват, че в селищата, спадащи към различни видове поземлени владения, юруци и кюреджиите живеят заедно и вероятно споделят труда както за обработката на руда, така и на посевните площи. Например за жителите на село *Сункур* изрично е посочено, че кюреджии засяват посевната му площ. Сред данъците, плащани от рударите, се забелязва наличието на пшеница, ечемик и пчелни кошери (ВОА, Istanbul, TD 77, f. 311). За друго селище *Караджа Давуд*, с друго име Салих е отбелязано, че кюреджии го засяват и по тази причина жителите му са записани към кюреджиите. От данъчните постъпления на селището става ясно, че жителите му освен с отглеждането на пшеница и ечемик се занимават и с обработката на зеленчукови градини (ВОА, Istanbul, TD 77, f. 311). За село *Инджиклю* в специална рубрика, озаглавена „джемаат на юрушки ямаци и кюреджии“, се откроява наличието на още един кюреджия, записан сред представителите на юрушкия корпус. Данъчните постъпления на селището отново показват, че жителите му активно се занимават с отглеждането на различни видове земеделски култури, спадащи към аграрния сектор от селската икономика, като ечемик, пшеница, зеленчуци, леща и овошки. Сред натуралните и парични вземания от местното население са отбелязани 3 воденици. Едната се състои от 3 воденични камъка, другата от 2, а третата от 3, но за нея е посочено, че е разрушена (ВОА, Istanbul, TD 77, f. 70). Наличието на воденици в дадено селище в съчетание с наличието на рудари, дава основание да предположим, че са пряко или косвено свързани с рудодобивната или рудопреработващата дейност в района, дори когато в самия регистър липсват други податки в това отношение (Андреев, Грозданова 1993: 32–33).

Друго доказателство за владеенето на орна земя от страна на юруците и облагането им с едни и същи данъци наред с рударите откриваме в „Закона за санджака Визе“ от 1539 г. В него е отбелязано, че юруци, маслари и кюреджии, които владеят един чифт орна земя, плащат на спахията по 12 акчета „рesm-и чифт“ (ТИИПБЗ 1961: 255).

Представените сведения за наличието на юруци в селищата с кюреджии и в „Закона за юруците“ още веднъж потвърждават факта, че представители на корпуса на юруците са съвместявали военните си задължения с тези по рудодобив и преработката на руда. В литературата е изказано предположение, че до услугите на юруците се прибъгвало рядко и то само в ранния период на османско владичество, предимно в рударски средища извън българските земи (Андреев, Грозданова 1993: 64). Приведената по-горе информация показва, че през първата половина на XVI в. юруците участват активно в процеса по рудодобив или обслужващата го сфера в селища, намиращи се в българското пространство.

Заклучение

Основните механизми за увеличаване на мюсюлманската общност в изследвания от нас ареал – района на Сакар планина и казите Стара Загора, Хасково, Чирпан и Нова Загора са миграцията на мюсюлмани, заселването на колонизирано мюсюлманско население (юруци, мюселеми и татари), роби, освободени роби и приемането на исляма от страна на местни или придошли немюсюлмани.

Част от колонизираното население са юруците, които обживяват неусвоени пространства в районана Сакар планина и течението на р. Тунджа и части от Горнотракийската низина. След този първоначален етап на проникването на юрушко население следва уплътняването на демографското им присъствие в региона, изразено в създаването на нестабилна поселищна мрежа, а след названието на селищата османският регистратор често отбелязва лаконично „юруци са“. В края на XV в. наличието на юрушко население е засвидетелствано в едва няколко селища, докато в началото на XVI в. се наблюдава тенденция на увеличаване броя на юруците, следствие на продължаващия процес на колонизация и заселване на мюсюлманско население в изследвания район. Резултатът от тези процеси се изразява в наличието на голям брой юрушки домакинства през 70-те години на XVI в., когато те представляват 10,7% от всички регистрирани мюсюлмански домакинства в казата (7 272).

Новите заселници участват активно в икономическото овладяване на изследвания регион, което протича с активната подкрепа, а в някои случаи и подтиквано от централната власт, която използва притока на население от Мала Азия, както за демографското обживяване на региона, но и посредством изграждането с течение на времето на плътни данъчни регистрации, т.е. все по-ефективно усвояване на икономическия потенциал на териториите. За това в използваните от нас регистрации освен с военнопомощни функции, юруците

са ангажирани с обработката на посевни площи и подпомагане дейността на рударите. Работата им в рудниците се изразява в охрана на рудните находища, участие в транспортирането на добитата руда, дърва и въглища. Също така в някои случаи юриците са заети и с конкретни действия по добива на руда в рудниците.

Непубликувани извори

Vaşbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Istanbul, TD 20

BOA, Istanbul, TD 77

BOA, Istanbul, TD 370

BOA, Istanbul, TD 494

BOA, Istanbul, TD 498

Използвана литература

Ангелов 1951/1952: Ангелов, Д. Антифеодални движения в Тракия и Македония през средата на XIV век. // *Исторически преглед*, № 4-5, 439–456. [**Angelov 1951/1952:** Angelov, D. Antifeodalni dvizheniya v Trakiya i Makedoniya prez sredata na XIV vek. // *Istoricheski pregled*, № 4–5, 439–456].

Ангелов 1953: Ангелов, Д. Турското завоевание и борбата на балканските народи против нашествениците. // *Исторически преглед*, № 4, 370–380. [**Angelov 1953:** Angelov, D. Turskoto zavoevanie i borbata na balkanskite narodi protiv nashestvenitsite. // *Istoricheski pregled*, № 4, 370–380].

Ангелов 1965: Ангелов, Д. Тракия и българо-византийските отношения до падането ѝ под турска власт. // *Известия на Тракийския Научен Институт*, I, 63–91. [**Angelov 1965:** Angelov, D. Trakiya i balgaro-vizantiyskite otnosheniya do padaneto u pod turska vlast. // *Izvestiya na Trakiyskiya Nauchen Institut*, I, 63–91].

Ангелов 1992: Ангелов, Д. Турското завоевание и борбата на българския народ против нашествениците. // *Турските завоевания и съдбата на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV–XVIII век*. Съст. Г. Данчев, В. Тъпкова-Займова и др. Велико Търново: Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 43–49. [**Angelov 1992:** Angelov, D. Turskoto zavoevanie i borbata na balgarskiya narod protiv nashestvenitsite. // *Turskite zavoevaniya i sadbata na balkanskite narodi, otrazeni v istoricheski i literaturni pametnitsi ot XIV–XVIII vek*. Sast. G. Danchev, V. Tapkova-Zaimova i dr. Veliko Tarnovo: Velikotarnovski universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 43–49].

Андреев 1993: Андреев, Й. *България през втората четвърт на XIV век*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [**Andreev 1993:** Andreev, Y. *Balgariya prez vtorata chetvart na XIV vek*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“].

Андреев, Грозданова 1993: Андреев, Ст., Е. Грозданова. *Из историята на рударството и металургията в българските земи през XV–XIX век*. София: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. [**Andreev, Grozdanova 1993:** Andreev, St., E. Grozdanova. *Iz istoriyata na rudarstvoto i metalurgiyata v balgarskite zemi prez XV–XIX vek*. Sofiya: Narodna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“].

Божилев 1994: Божилев, Ив. *Фамилията на Асеневици (1186–1460). Генеалогия и просопография.* София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [**Bozhilov 1994:** Bozhilov, Iv. *Familiyata na Asenevtsi (1186–1460). Genealogiya i prosopografia.* Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“].

Божилев, Гюзелев 1999: Божилев, Ив., В. Гюзелев. *История на Средновековна България VII–XIV век.* т. 1. София: Анубис. [**Bozhilov, Guzelev 1999:** Bozhilov, Iv., V. Guzelev. *Istoriya na Srednovekovna Bulgariya VII–XIV vek.* t. 1. Sofiya: Anubis].

Венщейн 2011: Венщейн, Ж. Империята в своето величие (XVI в.). // *История на османската империя.* Под редакцията на Роберт Мантран. София: Рива, 229. [**Venshteyn 2011:** Venshteyn, Zh. *Imperiyata v svoeto velichie (XVI v.).* // *Istoriya na osmanskata imperiya.* Pod redaktsiyata na Rober Mantran. Sofiya: Riva, 229].

Георгиева, Генчев 1999: Георгиева, Цв., Н. Генчев. *История на България XV–XIX век.* т. 2. София: Анубис. [**Georgieva, Genchev 1999:** Georgieva, Tsv., N. Genchev. *Istoriya na Bulgariya XV–XIX vek.* t. 2. Sofiya: Anubis].

Грозданова 1984: Грозданова, Е. Към въпроса за юруците в българските и някои от съседните им земи през XV–XVIII в. // *Векове*, № 4, 23–29. [**Grozdanova 1984:** Grozdanova, E. *Kam vaprosa za yurutsite v balgarskite i nyakoi ot sasednite im zemi prez XV–XVIII v.* // *Vekove*, № 4, 23–29].

Грозданова, Андреев 1991: Грозданова, Е., Ст. Андреев. Задължения и статут на рударите в българските земи през XV–XIX в. // *Исторически преглед*, № 8, 3–21. [**Grozdanova, Andreev 1991:** Grozdanova, E., St. Andreev. *Zadalzheniya i statut na rudarite v balgarskite zemi prez XV–XIX v.* // *Istoriesheski preglad*, № 8, 3–21].

Димитров 1982: Димитров, Стр. За юрушката организация и ролята ѝ в етноасимилаторските процеси. // *Векове*, № 1–2, 32–43. [**Dimitrov 1982:** Dimitrov, Str. *Za yurushkata organizatsiya i rolyata y v etnoasimilatorskite protsesi.* // *Vekove*, № 1–2, 32–43].

Димитров 1988: Димитров, Стр. *История на Добруджа.* т. 3, София: Издателство на БАН. [**Dimitrov 1988:** Dimitrov, Str. *Istoria na Dobrudzha.* t. 3, Sofia: Izdatelstvo na BAN].

Златарски 2007: Златарски, В. *История на българската държава през средните векове.* т. III, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [**Zlatarski 2007:** Zlatarski, V. *Istoria na balgarskata darzhava prez srednite vekove.* t. III, Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“].

Имбър 2000: Имбър, К. *Османската империя 1300–1481.* София: AMICITIA. [**Imbar 2000:** Imbar, K. *Osmanskata imperiya 1300–1481.* Sofia: AMICITIA].

Кальонски 2007: Кальонски, А. *Юруците.* София: Просвета. [**Kalyonski 2007:** Kalyonski, A. *Yurutsite.* Sofia: Prosveta].

Кийл 1998: Кийл, М. Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV–XVIII в.): колонизация и ислямизация. // *Мюсюлманската култура по българските земи.* т. II. Съст. Р. Градева, Св. Иванова. София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 56–124. [**Kiyl 1998:** Kiyl, M. *Razprostranenie na islyama v balgarskoto selo prez osmanskata epoha (XV–XVIII v.): kolonizatsiya i islyamizatsiya.* // *Myusyulmanskata kultura po balgarskite zemi.* t. II. Sast. R. Gradeva, Sv. Ivanova. Sofia: Mezhdunaroden tsentar po problemite na maltsinstvata i kulturnite vzaimodeystviya, 56–124].

Кочев 2006: Кочев, Н. Византийската дипломация по времето на Андроник III и Анна Савойска-Палеологина и османското проникване на Балканите. // *Studia balcanica.* Изследвания в чест на проф. В. Тъпкова-Займова, № 25, 249–258. [**Kochev 2006:** Kochev, N. *Vizantiyskaya diplomatsiya po vremenoto na Andronik III i Anna Savoyiska-Paleologina i osmanskoto pronikvane na Balkanite.* // *Studia balcanica.* Izsledvaniya v chest na prof. V. Tappkova-Zaymova, № 25, 249–258].

2006: Kochev, N. Vizantiyskata diplomatsiya po vremeto na Andronik III i Anna Savoyska-Paleologina i osmanskoto pronikvane na Balkanite. // *Studia balcanica. Izsledvaniya v chest na prof. V. Tapkova-Zaimova*, № 25, 249–258].

Матанов, Михнева 1998: Матанов, Хр., Р. Михнева. *От Галиполи до Лепанто. Балканите, Европа и Османското нашествие 1354–1571 г.* София: Тилиа. [**Matanov, Mihneva 1998:** Matanov, Hr., R. Mihneva. *От Galipoli do Lepanto. Balkanite, Evropa i Osmanskoto nashestvie 1354–1571 g.* Sofia: Tilia].

Мутафчиева 2008: Мутафчиева, В. Категориите зависимо население в нашите земи под турска власт през XV–XVI в. // *Османска социално-икономическа история. Избрани произведения.* Състав. В. Мутафчиева, т. 5. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 432–437. [**Mutafchieva 2008:** Mutafchieva, V. *Kategoriite zavisimo naselenie v nashite zemi pod turska vlast prez XV–XVI v.* // *Osmanska sotsialno-ikonomicheska istoriya. Izbrani proizvedeniya.* Sastav. V. Mutafchieva, t. 5. Plovdiv: IK „Zhanet 45“, 432–437].

Ников 1928: Ников, П. Турското завладяване на България и съдбата на последните Шишмановци. // *Известия на историческото дружество*, VII–VIII, 42–45. [**Nikov 1928:** Nikov, P. *Turskoto zavlyadyavane na Bulgariya i sadbata na poslednite Shishmanovtsi.* // *Izvestiya na istoricheskoto druzhestvo*, VII–VIII, 42–45.]

Ников 1929: Ников, П. Българи и татари в средните векове. // *Българска историческа библиотека*, т. II, № 3, 111–115. [**Nikov 1929:** Nikov, P. *Balgari i tatari v srednite vekove.* // *Balgarska istoricheska biblioteka*, т. II, № 3, 111–115].

Острогорски 2008: Острогорски, Г. *История на Византийската държава.* София: Прозорец. [**Ostrogorski 2008:** Ostrogorski, G. *Istoria na Vizantiyskata darzhava.* Sofia: Prozorets].

Тодоров 1971: Тодоров, Н. Турската колонизация и демографските промени в българските земи. // *Етногенезис и културно наследство на българския народ.* Ред. кол. Хр. Гандев и др. София: Издателство на БАН, 69–74. [**Todorov 1971:** Todorov, N. *Turskata kolonizatsiya i demografските промени v balgarskite zemi.* // *Etnogenezis i kulturno nasledstvo na balgarskia narod.* Red. kol. Hr. Gandev i dr. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 69–74]

ТИИПБЗ 1961: *Турски извори за историята на правото в българските земи.* т. 1. Състав. Г. Гълъбов. София: Издателство на БАН. [**ТИПБЗ 1961:** *Turski izvori za istoriyata na pravoto v balgarskite zemi.* т. 1. Sastav. G. Galabov. Sofia: Izdatelstvo na BAN].

Braudel 1987: Braudel, F. *Grammaire des civilizations.* Paris: Arthaud-Flammarion.

Gökbilgin 1957: Gökbilgin, M. T. *Rumeli`de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-i Fatihan.* İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.

İnbaşı 2000: İnbaşı, M. *Rumeli yürükleri (1544–1675).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Nicol 1972: Nicol, D. *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453.* London: Rupert Hart-Davis.

Petkova 2019: Petkova, M. The Process of Sedentarization of Semi-nomadic Groups of the Yörüks in Parts of 16th Century Ottoman Rumeli – Migration Control or Tax Control? // *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 3, 25–43.

Refik 1931: Refik, A. *Osmanlı devrinde Türkiye madenleri (967–1200).* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şahin 1982: Şahin, İ. Osmanlı İmparatorluğunda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukûki Nizamları. // *Türk Kültürü*, № 227, 285.